

Олена ГУДЗЬ

АРХЕТИПНЕ ПІДГРУНТЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ МАТРИЦІ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСАМИ

Постановка проблеми. Соціально-економічний стан України визначається як нестабільний через відмову від важелів державного регулювання процесів реформування економіки, а сьогодні він на додаток ускладнюється внаслідок глобальної та внутрішньої фінансової кризи. Ускладнення ситуації зумовлено також неефективністю управлінських дій щодо попередження та усунення загроз у фінансовій сфері. Орієнтири управління фінансами традиційно спрямовано на отримання максимальних прибутків, які мають споживацький характер, що є неприйнятним у сучасних соціально-економічних умовах України. Управлінські фінансові трансформації в Україні потребують формування нової матриці та орієнтирів, де головним засобом підвищення ефективності суспільного виробництва і зростання добробуту населення повинна бути соціально-екологічна орієнтація економіки з елементами соціальної справедливості, захищеності та високого рівня якості життя. Фінансові інтереси різних економічних суб'єктів, які передбачають одержання економічних переваг, фінансової незалежності та високої конкурентоспроможності, залишилися на рівні стратегічних декларацій, що не приносять очікуваних наслідків через цільову кінцеву різноспрямованість фінансових вкладень та результатів. Ці прояви загострюються в сучасних нестабільних умовах і потребують прискорення процесу трансформації матриці управління фінансами на якісно новому архетипному підґрунті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблемні аспекти управління фінансами розглядали у своїх працях такі відомі вчені, як І. Балабанов, І. Бланк, О. Василик, Н. Внукова, В. Геєць, Н. Заяць, М.І. Крупко, В. Ковальов, І. Лютий, І. Лукінов, Г. Нам, І. Мазур, В. Опарін, А. Поддєрьогін, Р. Сайфулін, П. Стецюк, В. Шапіро, А. Шеремет та інші. Проте у працях цих учених відсутній комплексний, інтегрований підхід до розуміння впливу сукупності соціальних і психологічних феноменів на сучасну трансформацію матриці управління фінансами в контурі концепції архетипів.

Проблеми та особливості архетипів у вітчизняному науковому дискурсі знайшли віддзеркалення в наукових працях Е. Афоніна, Т. Вакулова, О. Донченко, Л. Кочубея, О. Крутія, О. Пеліна, О. Романенко, Ю. Шайгородського, В. Шедякова та ін. Погляди цих дослідників перебувають у фарватері наукової думки, а здійснені нароби уможливили подальше вивчення цього феномену та його взаємозв'язку з проблематикою трансформації матриці управління фінансами у контурі концепції архетипів у новому світлі, використання усталених традицій та міфів як елементу фінансового управління й відповідних фінансових технологій. Водночас зафіксовано брак обґрунтованих пропозицій щодо можливостей використання архетипного підґрунтя та впливу низки соціальних і психологічних феноменів для сучасної трансформації матриці управління фінансами. Указане зумовило логіку спрямування та загальну композицію наукового пошуку.

Метою статті є розгляд та узагальнення теоретико-методологічних і практичних аспектів впливу сукупності соціальних та пси-

**ГУДЗЬ
Олена,
GUDZ
Олена,**

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри
управління та
фінансів підприємств,
Державний університет
телекомунікацій, м.
Київ.*

Анотація: *Розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти впливу соціальних і психологічних феноменів на сучасну трансформацію матриці управління фінансами в контурі концепції архетипів, здійснено моніторинг існуючих підходів, а також визначено проблеми та запропоновано авторське бачення можливості їх вирішення.*

Ключові слова: *архетипіка, архетипне підґрунтя, матриця управління фінансами, інформаційні коди, політичні міфи, економічні та соціокультурні обмеження.*

УДК 330.342: 321: 316

хологічних феноменів на сучасну трансформацію матриці управління фінансами в контурі концепції архетипів, моніторинг існуючих підходів, визначення проблем та обґрунтування авторського бачення можливостей їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Становлення сучасної ринкової економіки викликало деформації макроекономічного пейзажу й усієї фінансової системи, у першу чергу фінансів підприємств. Фінансові умови господарювання зазнали перетворень, які відобразились у змінах форм власності, умов державного регулювання, систем оподаткування, кредитування, страхування тощо. Невизначеність світової економічної перспективи, негативні тренди в царині глобальних фінансів, криза національних бюджетів провідних західних країн не могли не відбитися на економіці України. У середньому темп приросту ВВП протягом 2000–2007 років становив близько 7,5 %. За цей період ВВП України збільшився майже на 80 %, а продуктивність праці – майже на 70 %. Відсутність послідовної політики щодо опанування сучасних чинників конкурентоспроможності зумовила жорстку реакцію економіки України на світову фінансову кризу 2008–2009 років і рекордну за показниками глибину кризового провалу 2009 року.

2010 рік продемонстрував тенденцію до відновлення позитивної економічної динаміки. ВВП України порівняно з попереднім роком зріс на 4,1 %. У 2011 році зростання ВВП за підсумками року становило 5,2 %. Вплив внутрішніх чинників зростання значною мірою було пригальмовано незавершеністю процесів ринкового реформування, зокрема дерегуляцією підприємницької діяльності, несформованістю сприятливого фіскального середовища, деформацією сучасної матриці управління фінансами.

Співвідношення ключових індикаторів функціонування банків до ВВП у 2013 р. майже не зазнали змін. Сукупні активи банків до ВВП склали 90,0 %, зобов'язання до ВВП – 68,0 %. Співвідношення капіталу до ВВП склало 12,0 %. Небанківський фінансовий сектор України залишається малопотужним. Так, разом сукупні активи банків та небанківських фінансових установ у 2013 р. сягали 1228,1 млрд грн., у тому числі банків – 1127,3 млрд грн. (91,8 %), небанківських фінансових установ – 100,8 млрд грн. (8,2 %). Частка проблемних кредитів зросла з 1,4 % кредитного портфеля банків у 2009 р. до 7,2 % у 2011 р. Характерною особливістю цього періоду стала активізація залучення зовнішніх капіталів у формі боргових інструментів. Частка боргових інструментів в обсязі іноземних інвестицій у 2012 р. склала 38 %, що вдвічі вище, ніж у 2010 та 2011 р.

Після періоду відносної стабільності у 2010–2011 роках у 2012 році сповільнення економічної динаміки призвело до посилення ризиків у сфері державних фінансів. Це пов'язано із загостренням суперечностей, зокрема між динамікою зростання доходів і видатків бюджету, потребами збільшення інвестиційних видатків в умовах сповільнення економічної динаміки й необхідністю підвищення обсягів соціальних видатків з метою забезпечення належного рівня соціального захисту населення, а також між потребами центрального та місцевих бюджетів. У 2012 році було забезпечено зростання соціальних стандартів: прожиткового мінімуму на одну особу – на 14,9 %, мінімальної заробітної плати – на 12,9 %, мінімальної пенсії – на 10,5 %, посадового окладу для працівників бюджетної сфери – на 19,2 %. При цьому частка обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП України сягала лише 0,95 %.

Потреба у додатковому фінансуванні видаткової частини зумовила збільшення дефіциту бюджету з фінансуванням за рахунок внутрішніх запозичень (у 2012 році державний борг зріс на 41,8 млрд грн).

Сучасні процеси розвитку вітчизняних економічних суб'єктів характеризуються несталістю, стагнацією, відсутністю дієвих механізмів управління фінансами, що зумовлює необхідність дослідження цілої низки питань, пов'язаних як із трансформацією матриці управління фінансами, так і з процесами організації та ефективного використання фінансових ресурсів.

Фінансова наука почала розвиватися з XV століття. Відомі різні економічні школи: меркантилістів-фізіократів, класиків політичної економії та ін. Термін «фінанси» походить від латинського «*finantia*», що означає обов'язкову сплату грошей. Він почав застосовуватися наприкінці VIII ст. в Італії. У ці часи з'являється і перша фінансова література.

Цікаво, що гроші як загальний універсальний еквівалент обміну традиційно вважаються вищими за традиції та національні особливості, що в подальшому вплинуло і на визнання фінансів як феномену, який перебуває на вершині поза впливом соціальних та психологічних чинників і традицій. Управління фінансами як самостійний напрям наукових досліджень і вид управлінської діяльності сформувалося внаслідок розвитку підприємництва, трансформації власності, розмежування власності та управління, бурхливого розвитку фінансового ринку, вдосконалення фінансових технологій, зростаючих ризиків фінансових потрясінь.

Управління фінансами економічних суб'єктів – це управління потоками вхідних і вихідних фінансових ресурсів для їх формування, нагромадження, розподілу, перерозподілу і використання, максимізації прибутків, підвищення рентабельності та платоспроможності. Тобто, традиційно ефективне управління фінансами економічних суб'єктів передбачає таку організацію фінансової сфери, яка дає змогу безпомилково використовувати власні фінансові ресурси, залучати додаткові на найвигідніших умовах, інвестувати їх із найбільшим ефектом і проводити прибуткові операції на фінансовому ринку.

Оскільки самі фінанси визначаються як певні фінансові відносини, то філософія управління фінансами ґрунтується на філософії людини і є мистецтвом розроблення, відбору та реалізації фінансових рішень з урахуванням впливу всіх можливих чинників, впливу внутрішнього та зовнішнього середовищ, прогнозування можливих загроз і ризиків, оцінки рівня та характеру впливу на фінансову безпеку суб'єкта господарювання з метою досягнення визначених цілей і реалізації завдань. Розвиток фінансових відносин між економічними суб'єктами різних організаційно-правових типів та форм власності вимагає запровадження нових підходів до управління їхніми фінансами з метою забезпечення його ефективності.

Зважаючи на той факт, що управління сучасними фінансами відбувається і за допомогою міфів, можна стверджувати, що минуле XX сторіччя стало епохою міфотворчості, за допомогою якої здійснюється не лише управління, але і маніпуляції зі свідомістю людей з метою ефективнішого управління фінансами. Нині формується феномен масової свідомості, яка є глибоко міфологізованою. Тому набуває актуальності проблема дослідження сучасних міфів, у тому числі міфів про управління фінансами.

Усю історію К. Юнг розглядав як трансформацію міфів, піднесення їх на все вищі сходинки. Згідно з його концепцією [9; 10] архетипи організують сприйняття та уявлення людей про зовнішній світ. Те, що заведено називати знаннями, насправді може бути уявою, витoki якої треба шукати в архетипах і в їх неконтрольованому впливі на свідомість. Тим самим визнавалося, що міфологічному мисленню притаманні властивості, що зближують його з науковими – це узагальнення, аналіз, класифікація.

К. Леві-Строс [6; 7] вважав, що суть міфу полягає не в стилі або манері викладу, а в історії, яка викладається. Таке розуміння ролі міфу дало підставу досліднику розглядати логіку міфологічного мислення як не менш вимогливу, чим логіка наукового мислення. Стійкість міфологічних образів навіює людині впевненість у тому, що у сучасному світі є щось постійне, те, на що можна покластися. Наприклад, фінансове забезпечення, яке постійно зберігається як невід'ємна частина життя.

Архетипи як найбільш загальні, фундаментальні міфологічні мотиви є природженими і спільними для всіх людей. Розуміння і пояснення архетипів створює можливість їх використання в управлінні фінансами.

Інституціональні фінансові міфи, як і архетипні, задаються зовнішнім середовищем, але вони є не природженими, а сконструйованими великими спільнотами людей. Звідси походить їх міжкультурна відмінність. Інституціональні фінансові міфи, створені певним суспільством для прискорення систематизації фінансових принципів і вироблення єдиних для всіх членів цього суспільства стандартів фінансової поведінки, істотно спрощують навколишню реальність. У величезному потоці інформації сучасного суспільства вигідно, коли економічні суб'єкти частину фінансових проблем вирішують «так, як і інші» і не витрачають час на формування власного управлінського рішення. Рішення проблем «як усі» також сприяє налагодженню партнерських стосунків та гарній комунікації на підставі єдності поглядів. Таким чином, використовуючи інституціональні фінансові міфи, економічні суб'єкти мінімізують витрати на обробку фінансової інформації і входять до кола однодумців на підґрунті спільних принципів, інтересів та цінностей.

Інституціональні фінансові міфи можуть впливати на розвиток економічних суб'єктів як позитивно, так і негативно. Тому сучасні великі корпорації замість пасивного відтворення інституціональних фінансових міфів, активно залучаються до їх створення і модифікації. Соціальне вітчизняне середовище нашого століття є тією платформою, на якій міфологічна традиція змогла не просто зберегтися, а ще й розвивається в нових формах. Міф пояснює людині незрозумілі явища навколишнього світу. Ті пояснення, які пропонують економічні науки, доступні далеко не всім, тому міфи служать моделлю реальності для більшості. Міф дає людині критерії, за допомогою яких можна вимірювати все. Картина світу у міфі є простою і доступною будь-якому економічному суб'єкту.

Одним з головних джерел фінансових міфів є засоби масової інформації. Нині вони практично повністю контролюють формування свідомості й роблять це за допомогою міфології, ними створюваної. Соціум сприймає фінансовий міф як істину. У витоків дослідження міфології стоїть робота німецького філософа Е. Кассіра «Міф про державу» [13].

Архетипову парадигму викликали до активного практичного життя глобалізаційні могутні тенденції. Бо саме архетипи мають надкультурні і позачасові типології всезагального психічного, які успішно працюють в усіх регіонах планети. Важливим джерелом управління та влади, за М. Вебером, є авторитет: звичаєвий – «традиційна» влада; авторитет особистісного природного дару (харизма). Нарешті, авторитет так званої раціональності, тобто легально встановлених правил і ділової «компетентності» – влада у тому вигляді, в якому вона існує нині [4, с. 646–647]. Утім, як слушно зауважує М. Вебер, ставлення до кожного із названих «авторитетів» здебільшого зумовлюється мотивами страху та надії: «страху перед помстою магічних сил або правителя, надії на винагороду в реальному або потойбічному житті» [4, с. 647]. К. Юнг назвав архетипами генетично наслідувану структуру накопиченого людського досвіду, що обумовлює певний тип сприймання, переживання, поведінки й розуміння. В архетипній ситуації людина діє у відповідності до внутрішньої типової схеми. Отже, архетип можна визначити як вроджену здатність поведінки, вироблену в процесі людської історії, або як клас психічних явищ, змісти яких не мають свого джерела в окремому індивіді та його біографії.

У монографії Е.А. Афоніна, О.М. Бандурки А.Ю., Мартинова [3, с. 71–72] зазначається, що структура соціальних реформ на певних етапах історичного розвитку суспільства є принципово різною. Отже, докорінно мають бути змінені підходи до управління фінансами, що мають працювати на оздоровлення всієї економічної системи. Головним принципом, на якому мають базуватись зміни, є принцип інноваційності, нетривіальності. Якісні перетворення в управлінні фінансами потребують також реформування організаційних структур, системи державних інституцій, завоювання управліннями нових імперативів, змісту, форм і методів управлінської діяльності.

Сучасна системна криза управління фінансами вважається передусім кризою державного фінансового управління, яке не здатне брати на себе відповідальність за країну і суспільство, запропонувати інноваційну соціокультурну концепцію економічного розвитку, що підтримувала б стратегічну самоідентифікацію окремої людини, зосередитися на вирішенні фінансових проблем у всіх сферах та ціннісних перетвореннях.

Ця криза зумовлюється й підтримується колективною ментальністю владної еліти, представники якої розуміють складність проблеми, необхідність зміни внутрішньо- і зовнішньоекономічного, політичного й ідеологічного курсу, небезпечність бездіяльності, але неспроможні до результативних дій. Колективна ментальність жорстко окреслює межі всім можливим інноваціям, потенційно здатним перемогти кризові явища, і причиною таких тенденцій є факт породження кризи колективною ментальністю і її несумісністю з безкризовим розвитком [3].

Трансформація матриці управління фінансами потребує втілення в життя духовних цінностей, без яких не матимуть успіху жодні економічні реформи. Саме гуманізм, який проявляється в таких цінностях, як індивідуалізм, солідарність, справедливості і свобода, є однією з найважливіших ознак західного суспільства. Він є основою і суттю нової парадигми розвитку держави і суспільства, центром уваги якої є людина як найвища цінність, мета і головна умова суспільного розвитку [8, с. 4].

Справедливість передбачає надання кожному рівних шансів на самовизначення. Солідарність зобов'язує кожного використовувати свою свободу, несучи відповідальності перед тим або іншим суспільством як його член. Свободу можна розглядати як право на самостійний розвиток особистості відповідно до головних цінностей, кожна людина повинна володіти матеріальними засобами – економічними, соціальними і культурними – для життя на основі особистої відповідальності [8, с. 21, с. 26]. Таким чином, на зміну «державі загального добробуту» має прийти «суспільство добробуту» або «державі можливостей». Кожна людина має свою унікальну особистість, яка складається протягом всього її життя і визначається наявним у мозку індивіда набором ментальних структур [5, с. 45–47]. Так, «універсальну, одномірну, економічну людину» епохи Модерну, орієнтовану на задоволення суспільних потреб, заміщує «людина раціональна», життєдіяльність якої обумовлюється власними знаннями (професіоналізмом і компетентністю), власним інтересом та власним «правим полем».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в умовах жорсткої конкуренції економічні суб'єкти змушені шукати нові підходи до трансформації матриці управління фінансами. Недооцінка впливу сукупності соціальних і психологічних феноменів на сучасні фінансові управлінські технології призвела до зниження рівня конкурентоспроможності економічних суб'єктів, порушення принципів і методів управління фінансами, зниження якості їх продукції та послуг. Передумовою ухвалення ефективних управлінських рішень у сфері фінансів щодо забезпечення соціально-екологічної орієнтації економіки є їх науково обгрунтоване визначення, якісна оцінка та методичне забезпечення їх вимірювання. Загальні підходи до оцінки стану та проблем сучасної трансформації матриці управління фінансами потребують підкріплення та обгрунтування оптимальних варіантів ухвалення управлінських рішень з урахуванням впливу сукупності соціальних і психологічних феноменів.

Управління фінансами є багатофункціональною системою, покликаною виявляти та попереджувати загрози зовнішнього та внутрішнього характеру, знаходити найкращі джерела та напрямки для фінансування діяльності, що адекватно забезпечує кожен її елемент у відповідності до проблем, що виникають. Для виявлення ризиків щодо досягнення очікуваних фінансових результатів слід проводити якісний аналіз, який визначає вплив соціальних і психологічних феноменів та забезпечення економічного зростання. Теоретичні й практичні узагальнення зарубіжного досвіду є цінними, але національні відмінності в управлінні фінансами роблять неможливим

його повне застосування і потребують відповідної адаптації до національних умов. Запропонований підхід визначення орієнтирів та гармонізації впливу сукупності соціальних і психологічних феноменів на сучасну трансформацію матриці управління фінансами в контурі концепції архетипів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності різних економічних суб'єктів та нарощенню їх ефективності.

Література:

1. Афонин Э. Великая коэволюция. Глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ / Э. Афонин, А. Бандурка, А. Мартынов. – К. : Парламент. изд-во, 2003. – 383 с.
2. Афонін Е. Проблема психологічного феномена проекції в політиці [Електронний ресурс] / Е. Афонін, О. Донченко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4 (37). – С. 28–43.
3. Афонін Е.А. Велика розтока (Глобальні проблеми сучасності: соц.-іст. аналіз) / Е.А. Афонін, О.М. Бандурка, А.Ю. Мартинов ; Укр. т-во сприяння соц. інноваціям, відд. інформ.-бібл. забезпечення апарату Верхов. Ради України. – К. : Парапан, 2002. – 348 с.
4. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения / М. Вебер ; пер. с нем. ; [сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 646–706.
5. Крупкин П.Л. Россия и Современность. Проблемы совмещения: опыт рационального осмысления / П.Л. Крупкин. – М. : Флинта ; Наука, 2010. 568 с.
6. Леви-Строс К. В травяной лавке мифов. От мифа к литературе / Клод Леви-Строс. – М., 1993.
7. Леви-Строс К. Отношения симметрии между ритуалами и мифами соседних народов / Клод Леви-Строс // Первобытное мышление. – М., 1994. – С. 355–369.
8. Четверікова Л.О. Сучасна парадигма – мета соціального інституту: історико-теоретичні виміри соціальної держави / Л.О. Четверікова, Ю.О. Привалов. – Львів : Астролябія, 2007. – 152 с.
9. Юнг К. Психология бессознательного / К. Юнг. – М. : Канон, 1994. – 320 с.
10. Юнг К. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Юнг. – М. ; К. : ЗАО Совершенство ; «PortRoyal», 1997.
11. Di Tella K. Some Uses of Happiness Data in Economics / K. Di Tella, R. McCulloch // Journal of Economic Review. – 2006, June. – Vol. 96.
12. Haule J.R. Evolution and Archetype: The Biology of Jung [Электронный ресурс] / J.R. Haule. – Режим доступа : <http://www.jrhaule.net/evol-atp>.
13. Kassirer E. The Myth About State / E. Kassirer. – New York, 1946.